

УДК 811.27 (477.83)

Антон СМЕРЧКО

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Степана
Дем'янчука (Україна, Рівне) asmerchko@mail.ru*

Алла СМЕРЧКО

*кандидат філологічних наук, професор кафедри світової
літератури та славістики Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)*

СОМАТИЗМИ ЯК МОТИВАЦІЙНА І ДЕРИВАЦІЙНА БАЗА СЛОВ'ЯНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ: ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено символіку слів-соматизмів, які є образно-смісловими центрами фразеологізмів, тобто їх мотиваційною і дериваційною базою. Фактичний матеріал подано у вигляді словникових статей. Встановлено, що соматизми у зазначених мовах здебільшого збігаються у своїх символічних значеннях і асоціативних зв'язках, але при цьому національно-культурна специфіка спостерігається як у семантичних обертонах спільної когнітивної структури, так і варіюванні її лексико-граматичного складу.

Ключові слова: *символічне значення, символ, соматизм, фразеологічна одиниця.*

Лім. 10.

Anton SMERCHKO

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Foreign Languages, Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities (Ukraine, Rivne) asmerchko@mail.ru

Alla SMERCHKO

Candidate of Philological Sciences, Professor, Department World Literature and Slavic Studies, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych)

SOMATISMS AS A MOTIVATIONAL AND DERIVATIVE BASE OF SLAVIC PHRASEOLOGY: LEXICOGRAPHICAL ASPECT

The article presents the symbolics of words-somatisms which are figuratively semantic centers of phraseology that is their motivational and derivational base. The actual material Ukrainian, Russian and Polish is presented as dictionary entries. Phraseologisms studied with supporting him as somatisms-side, beard, eyebrows, hair, mouth, ear, head, neck, breasts, lip, stomach, teeth, blood, face, elbow, forehead, nose, brain, foot, hand, heart, tongue.

It is established that the somatisms in the mentioned languages are mostly identical in their symbolic meanings and associative relations, but at the same time national and cultural specificity is observed in semantic overtones of common cognitive structure as well as in varying of lexical and grammatical structure. Thus, convergence or divergence in the creation of stable complexes verbal determined adequate reflection of human reality in its basic forms with the projection on the national characteristics of life, culture, economic and political system.

Keywords: *symbolic significance, symbol, somatism, phraseological unit.*

Ref. 10.

Антон СМЕРЧКО

кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков Международного экономико-гуманитарного университета имени Степана Демьянчука (Украина, Ровно) asmerchko@mail.ru

Алла СМЕРЧКО

кандидат филологических наук, профессор кафедры мировой литературы и славистики Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч)

СОМАТИЗМЫ КАК МОТИВИРУЮЩАЯ И ДЕРИВАЦИОННАЯ БАЗА СЛАВЯНСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ: ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье исследуется символика слов-соматизмов, которые являются образно-смысловыми центрами фразеологизмов, то есть их мотивирующей и деривационной базой. Фактический материал представлен в виде словарных статей. Соматизмы в исследуемых языках в большинстве совпадают в своих символических значениях и ассоциативных связях, но при этом национально-культурная специфика прослеживается как в семантических обертонах общей когнитивной структуры, так и варьировании их лексико-грамматического состава.

Ключевые слова: *символическое значение, символ, соматизм, фразеологическая единица.*

Лит. 10.

Постановка проблеми та аналіз досліджень. Соматизми як компоненти фразеологічних одиниць, як їх мотивувальна база постійно у полі зору мовознавців. Унаслідок того, що соматизми є давніми одиницями різного типу вимірів (міра довжини, ваги, глибини, кількості) і виразниками різних емоцій і стану людини, її фізіологічної реакції й моторної діяльності, вони як словесні знаки утворюють чисельне коло фразеологічних одиниць у будь-якій мові. Попри свій транслексичний і транс-

символічний (здебільшого) характер, вони як образно-сміслові центри усталених формул і, відповідно, фразеологізми, побудовані на їх основі, мають свої особливості у певній мовній спільноті. Серед останніх публікацій в цій галузі варто зазначити праці Т. А. Бердникової [1] – на матеріалі архангельських говорів; І. Ю. Скрипник [3] – на матеріалі англійської мови; О. Пилипів [2] – на матеріалі латинської мови; В. І. Школяренко [4] – на фразеологічному матеріалі середньовісньонімецького періоду. Аналіз цих досліджень показує, що значну увагу приділено розгляду структури, семантики та функціонуванню фразеологічних одиниць із компонентами-соматизмами, а також символічним значенням цих опорних компонентів і як самостійних одиниць, так і у складі усталених формул. Проте бракує комплексного дослідження символічних значень соматизмів як образно-сміслового центру фразеологізмів у контексті їх лексикографічного упорядкування, тим паче у зіставному аспекті.

Мета статті полягає у систематизації символічних значень компонентів-соматизмів і утворених фразеологізмів, які реалізують цю символіку, в контексті лексикографічного упорядкування.

Виклад основного матеріалу. Кодифікація фразеологічних одиниць з компонентами-соматизмами відповідно до зазначеної мети здійснюється за образно-смісловими центрами. Опорне слово-соматизм (образ, символ) подано як назва словникової статті трьома мовами: українською, російською і польською. Опорне слово й ФО однієї мови від іншої відділені двома косими рисками. Символічні значення мотивувальних компонентів наведено у реєстрі під цифрами з дужкою. Усі значення опорного компонента подано українською мовою. Фразеологічний матеріал подано трьома мовами відповідно до перелічених символічних значень під знаком.

Боки // бок / бока // bok – мотивувальний і дериваційний елемент фразеологічного гнізда.

Зривати боки; братися фертом в боки; аж за боки хапатися; вхопитися за боки; то сим, то тим боком; хоч одним боком (наблизитися, підійти); нагріти боки; обламати боки; облатати боки; полатати боки; пом'яти боки; рвати боки // намять бока кому; брать за бока кого; отдуваться своими боками; лежать на боку; под боком; бок о бок; выйти боком; руки в боки; с боку на бок; с боку-припёку; хвататься за бок / бока // na bok; na boku; pod bokiem; u boku; robić bokami; mieć przy boku; trzymać się za boki; ująć się pod boki; boki zrywać; zrywać boki ze śmiechu.

Борода // борода // broda – 1) символ вику і статусу чоловіка; символ глибокої старості; 2) символ мудрості; 3) образно-символічна характе-

ристика людини (властивостей психіки, здібностей, зовнішнього вигляду, стану, дій, поведінки); 4) щось давно відоме.

1) *Дожити до сивої бороди; сива борода // дожить до седых волос (до седой бороды) // dożyć siwej brody;* 2) *Сива борода // седая борода // siwa broda;* 3) *Синя борода; Борода, як у владика, а сумління, як у злодія; Борода, як у цапа, а зуби, як у собаки; Сивина в бороду, біс в ребро; Борода виросла, а розуму не принесла; Борода до пояса, а розуму ні волоса; Борода – як у старого, розуму – як у малого; У бороду гречка цвіте, а в голові й не орано; мити бороду сльозами; говорити (сміятися) в бороду; ухопити Бога за бороду // седина в бороду, а бес в ребро; посмеиваться в бороду; синяя борода // siwa broda, lecz myśl młoda; złapać boga za brodę; puścić w brodę;* 4) *З бородою // с бородой // dowcip z brodą / kawał z brodą.*

Брова / брови // брови – 1) Символ мімічного вираження емоцій і стану людини; 2) символ жіночої вроди.

1) *Бровою не вести (не повести, не моргнути); хоч би бровою моргнув; хоч би бровою повести; брова полізли на лоба у кого // насунуть брови; піднімають брови; на бровях // robić brwi;* 2) *Брови колесом; брови на шнурочку; чорнобрива, як ясочка // полумесяцем бровь // krzaczaste brwi; sobolowe brwi.*

Волосина / волосинка / волосок // волос / волосинка / волосок // włos – знак виміру чогось конкретного або абстрактного.

І (ні, ані) на волосинку (на волосок, на волосочок, на волосинку), до волосини (до волосинки), на волосок (на волоску), і волосина не впаде з голови; висіти на волосинці (на волосині, на волоску), і волосинка не впа-ла, не давати волосині (волоску) впасти с голови // на волос / на волосок / ни на волос / ни на волосок, ни волоска; волосинка за волосинкой бегаєт с дубинкой; ни один волос не упадєт с гловы; на волоске на волоску; волос в волос; волосинка волосинку кличет; висеть на волоске // ani o włos; ani na włos; o mały włos; o włos od czegoś; dzielić włos na czworo; piczy włos; brać pod włos.

Волосся / волос // волосы / волос // włosy – 1) символ життєвих сил, 2) символ жіночої вроди, 3) образно-символічна характеристика стану людини, її поведінки, здібностей, життєвих ситуацій.

1) *світити волосом; дожити до сивого волосу; // дожить до седых волос // do siwego włosu;* 2) *волос у волос; аж волосся блищить // волосок к волоску; волосы лоснятся; тiєч їсніцє włosy;* 3) *волос, (волосся) дибом (дубом, дуба, дротом) стає; волосся піднімається вгору; волос в'яне; не давати і волосу впасти з голови; і волос не впаде з голови; рвати на собі волосся; як на долоні волосся виросте; притягати за волосся // волосы дыбом встают; рвать на себе волосы; притянуть за волосы; во-*

łosy шевеляться (зашеввелились) у кого; Волос долог, ум короток // włosy stanęły (mi) dęba; czuć wiatr we włosach; włos (ci) z głowy nie spadnie; długie włosy, krótki rozum; rwać włosy z głowy; prędzej (komuś) włosy na dłoni wyrosną; włosy się (komuś) jeżą (na głowie); ciągnąć coś za włosy (robić na siłę).

Вуста // уста // usta – орган- символ звукової репрезентації сприйняття світу і отримання якій-небудь інформації; орган спілкування; образна характеристика кого, чого.

З перших вуст почути; зриватися з вуст; ні пари з вуст; вуста зімкнулися навіки; розв'язати вуста; на вустах; з вуст у вуста; не випускати пари з вуст // из первых уст; из третьих уст; из уст в уста; в устах козо; на устах // nabrać wody w usta; nie mieć do kogo ust otworzyć; nie puścić pary z ust; od ust sobie odejmować; usta się komuś nie zamykają; wyjąc z ust; z ust do ust; z uśmiechem na ustach; zamknąć komuś usta; zapomnieć języka w ustach; złote usta.

Вухо / вуха // ухо / уши // ucho / uszy – орган слухового сприйняття і пізнання світу, отримання інформації; образно-символічна характеристика людини.

Пускати повз вуха; вухо (вуха) на сторожі; наставляти вуха; Богу у вуха; ведмідь на вухо наступив; вуха в'януть; аж вуха пухнуть; ні вуха ні рида; і вухом не повести; затуляти вуха; краєм вуха; по самі вуха; повні вуха наговорити; в одне вухо влізти, а в друге вилізти; розвішувати вуха; не вірити власним вухам; на власні вуха; позакладало вуха; притягати за вуха; і за вуха не відтягнеш; аж за вухами ляцить; витягувати за вуха; влізати в борг по вуха; пестити вухо; пролізти крізь вушко голки; обома вухами слухати // ушки на макушке; голова два уха; держать ухо востро; пропускать мимо ушей; в одно ухо влетело, в другое вылетело; уши вянут; медведь на ухо наступил; уши заложило; шум в ушах; аж за ушами трещит // grać od ucha; gumowe ucho; jednym uchem wchodzi, a drugim wychodzi; jeść, aż się uszy trzęsą; mieć po uszy; na złość matie odmrozić sobie uszy; nadstawiać ucha / uszu / uszy; położyć / kłaść uszy po sobie; słoń nadepnął na ucho; stanąć na uszach; ściany mają uszy; ucho od śledzia.

Голова // голова // głowa – 1) символ розуму і інтелекту людини (наявність розуму, якість його, відсутність тощо), 2) символ людини як носія яких-небудь ідей, поглядів, здібностей, властивостей, 3) символ об'єкта, що репрезентує людину, на який спрямовано щось позитивне чи негативне, погане, 4) образно-символічна характеристика емоцій і стану людини, 5) ситуацій, в яких людина опиняється, 6) символ людини, яка є відповідальна за кого, що, 7) символ самостійності.

1) Світла голова; мудра голова; дубова голова; голова на плечах (на в'язях); голова половою (соломою) набита; мати розум в голові; клепки в голові не вистачає; голова велика, а розуму мало // светлая голова; золотая голова; голова на плечах; дубовая голова; голова соломою набита; чугунная голова; голова на месте; винтиков в голове не хватает // *mądra głowa; słaba głowa; brak piątej klepki w głowie; nie mieć nic w głowie; mieć pustkę w głowie; mieć olej w głowie*; 2) гаряча голова; капустяна голова; садова голова; здорова голова; на голову вище; голова варить у кого; Одна розумна голова рятує тисячу // буйная голова; горячая голова; дырявая голова; отчаянная голова; ясная голова; о двух головах; голова варит; хоть с головой в мут; во всю голову // *gorąca głowa; wiatr w głowie; zajęcia w głowie skaczą; coś przyszło do głowy / strzeliło komu w głowę*; 3) ламати голову над чим; піднімати голову; не схилити голову; задурювати голову; не йде в голову; брати (собі) в голову; сидати на голову кому; терти мак на голові; висітрити хміль з голови; кров ударяє в голову; волосинка не впаде з голови; не зносити голови; як холодний душ на голову; баламутити голову кому; перевертати з ніг на голову; втрачати голову; усі шишки на голову; скрутити голову кому; відірвати голову // брать себе в голову; валить с больной головы на здоровую; как снег на голову; склонить голову; погладить мутовкой по голове; морочить голову; кровь в голову ударяет; садиться на голову кому; висеть над головой; негде голову приклонить; не идет в голову; свалиться на голову // *łapać sobie głowę; podnosić głowę; posypać głowę popiołem; krew uderzyła komuś do głowy; zawracać głowę; tracić głowę na kogoś; wisieć komuś nad głową; włos komu z głowy nie spadnie; być oczkiem w głowie; dostać obuchem w głowę*; 4) на свіжу голову; голова туманіє (чманіє); голова тріщить (розвалюється); голова йде обертом; голова крутиться (макітриться, морочиться); аж голова загула; голова пухне; очі з голови вилазять; просвітліло в голові // голова кружиться; голова кругом идет; голова разваливается; голова трещит; голова горит; голова забита у кого чем; голова занята у кого чем; на свежую голову; на трезвую голову // *głowa boli komu; głowa zajęta czymś; mieć głowę nie na miejscu; ciosać komuś kółki na głowie; marzenie ściętej głowy; mieć coś z głowy*; 5) видавати себе з головою; битися головою об стіну; летіти сторч головою; на головах ходити; поплатитися головою; поринутти з головою у щось; кивати головою; Що голова, то розум, а дві краєць // выдать себя с головой; поплатиться головой; бежать (мчатся) сломя голову; биться головой о стену; уйти с головой в работу; Одна голова хорошо, а две – лучше; Дурная голова ногам покоя не дает // *Co dwie głowy, to nie jedna; wydać / wykryć kogo z głową; iść po głowach*; 6) руча-

тися головою // *отвечать (ручатся) головой // nałożyć głowę*; 7) сам собі голова; своя голова на плечах (на в'язах) // сам себе голова; соя голова на плечах // *mieć swoją głowę na karku*.

Горло / горлянка // горло / глотка // gardło – 1) символ інтенсивної мовленнєвої діяльності, великого напруження голосових зв'язок; 2) образна характеристика дій і стану людини, образна характеристика недобрих побажань; 3) образна одиниця виміру.

1) *На все горло / на всю горлянку кричати (співати, сміятися); у три горла кричати; дерти (рвати) горло / горлянку // во все горло / во всю глотку; луженая (медная) глотка / луженое (медное) горло у кого; драть глотку (горло); разевать глотку // na całej gardło; werchnąć słowa do gardła; zdierać gardło*; 2) *ученитися в горло (горлянку) кому; перегризи горло; наступати на горло; пристати з ножем до горла; видирати з горла; переривати глянку; брати за горло / горлянку; стати поперек горла / шматок хліба стає поперек горла / стає руба у горлі; стояти кляком у горлі; як ніж в горло; голос застряє у горлі; клубок стоїть у горлі; слова застряють у горлі; сльози у горлі застряли; сміх застряв у горлі; стати кісткою поперек горла; шматок не йде в горло / не лізе в горло; промочити горло; полоскати горло; пропускати крізь горло; бодай кому ніж в горло // перегризь горло кому; брать за горло; цапнуть в горло кому; вырвать из горла; наступать на горло собственной песни; пристать с ножом к горлу; стать поперек горла; кусок не идет в горло; промочить горло (глотку); слова застряли в горле; комок подкатывает к горлу; как нож в горло; кровь горлом пошла; кость в горле застряла; не лезет в горло (глотку); ненасытное горло; брать за глотку; стоять колом в глотке; затыкать глотку кому // jak psi z gardła wyjęty / wyciągnięty; mieć nóż na gardle; nie chciał przejść przez gardło; przepłukać gardło; stanąć kością w gardle; więznąć w gardle; wzruszenie ściska za gardło*; 3) *по саме горло; ситий по саме горло // по самое горло; до горла; в три горла есть (нить) // wylazić gardłem; zapłacić gardłem*.

Груди // грудь // piersie – символ вмістища почуттів і емоцій, життя.

Бити себе в груди; не давати дихнути на повні груди; дихати на повні груди / повними грудьми; серце як не вискочить з грудей; скидати з грудей; аж камінь з грудей спав; давити каменем груди; кидати жарину в груди; тисне груди; розпирає груди; спирає груди; насипати землі на груди; розривати груди; тягар ліг на груди; камінь ліг на груди; штовхати в груди; все обривається в грудях; тенькнуло в грудях; похолонуло в грудях; серце б'ється в грудях; слова застряють в грудях; спирає дух в грудях; смоктати під грудьми; стати грудьми; пробити грудьми дорогу; пригріти гадюку на грудях; аж вата з грудей стала

// грудь в грудь; с грудью; грудь на грудь; стать грудью; бить себя в грудь; дышать полной грудью; брать за грудки; брать грудью; пробить дорогу грудью; пригреть змею на груди // bić się (uderzać się, uderzyć się) w piersi; coś zapiera dech (coś komuś zaparło) w piersiach; coś ściska piersi; coś wzbiera komuś w piersiach; czyjaś pierś wzbiera czymś; ile tchu w piersiach; jakby kamień z piersi zdjął; uderzać się w piersi; własną pierśią; wyhodować żmiję na własnej piersi; żyć pełną pierśią; krzyż na piersiach, a diabła ma na sercu; babie w kolana, chłopu w piersi, szlachcicowi w uszy, żydowi w pięty, nigdy nie bywa zimno; chłop piersi, a szlachcic ręce ma zawsze gołe; jak pierś z Marcinowej gęsi sina, to będzie sroga zima, a jak biała – to nie będzie statkowała / pierś z Marcinowej gęsi jeśli biała, to zima dobrze będzie statkowała; pierś mężnego za puklerz stoi; u pięknego konia ma być: głowa jak u panny, pierś jak u wdowy, nóżka jak u dziecięcia;

Губа // губа // gęba – символ смакових відчуттів. Образна характеристика станів, дій і способу життя людини.

Губа з лопуцька; мазати медом по губах; як медом по губах / як медом по губах мазнули (мастити); доля маслом губи мастить; ще молоко на губах не обсохло; губи в молоці у кого; губи квасніють; кривити губи; вмочити губи; губи облизувати; надувати губи; розквасити губу; губи розкуються у кого; ні пари з губи; зриватися з губ; відставляти губу; копилити губу; розпускати губи; проситися на губу; на повну губу / на всю губу; через губу не плюють // губа не дура; раскатать губу; по губе (губам); молоко на губах не обсохло; мазать по губам; не по губам; надувать губы; распускать губы; губы бантиком // całą gębą; dorobić gębę / przurpawić gębę; gęba jak u Tatara dupa; mocny w gębie; nie puścić pary z gęby; niebo w gębie; robić z gęby cholewę; śmiać się całą gębą; wycierać sobie gębę; zapomnieć języka w gębie; nie otwieraj gęby, bo ci tucha wpadnie; niebo w gębie / miód w gębie.

Живіт // живот // brzuch – символ родючості; життєвої енергії, достатку, фізичної сторони (на противагу духовної) особистості.

Живіт підтягну; за живіт тягне; аж за животи позатягало; у животі пищики грають; не мати бога в животі; лишитися живота; укоротити / укорочувати живота; не шкодувати живота; набити живіт; лежати животом до гори; живіт росте у кого // живот (животик) подводит (подвело); лишить живота кого; набить живот (брюхо) до отказа; животом (брюхом) вверх; лежать животом вверх; живот (животик) кастет у кого // leżec do góry brzuchem; brzuch komuś rośnie; brzuch komuś spada; pozbyć się brzucha; wiercić komuś dziurę w brzuchu.

Зуби // зубы // zęby – образна основа фразеологічного гнізда – сукупність усталених зворотів різних за побудовою і семантикою.

Вишкіряти зуби; вибілювати зуби; замовляти зуби кому; зуб на зуб не попадає; гострити зуби; держати язик за зубами; зуб мудрості; брати на зуби; зуб за зуб; зуби з їсти на чому; зуби точити; крізь зуби говорити; продавати зуби; скалити зуби; показати зуби; мати зуба на когось; скреготати зубами; сушити зуби; класти зуби на поличку (мисник) // зуб на зуб не попадає; витянуть на зуб; по зубам, не по зубам; нечего положить на зуб; положить зубы на полку; навязнуть в зубах; зуби скалить; волчий зуб; иметь зуб; точить зуб на кого; дать в зубы; получить по зубам; вооружённый до зубов; заговаривать зубы; сквозь зубы; держать язык за зубами; ни в зуб (ногой) // *bronіć się zębami i pazurami / bronіć zębami i pazurami; coś na ząb; dzwonić zębami / szczerkać zębami / zaszczekać zębami; nadgryziony zębem czasu / nadgryziony przez ząb czasu / nadszarpnięty przez ząb czasu / draśnięty przez ząb czasu; ni w ząb; nosić koszulę w zębach; mówić przez zęby; ostrzyć sobie zęby; płacz i zgrzytanie zębów; przejechać po zębach; przynieść w zębach; trzymać język za zębami; uzbroyony po zęby; wbić zęby w ścianę; z nożem w zębach; z zębem; ząb czasu; zepsute zęby; zgrzytać zębami; zjeść zęby.*

Кров // кровь // krew – 1) символ спорідненості, близького споріднення; 2) кров асоціюється також зі здоров'ям, енергією, збудженням, життям:

1) *Своя кров; кров від крові; голос крові; чужа кров; кров і плоть // своя, родная кровь // swoja krew; cudza krew;* 2) *кров з молоком; кров кипить, кров кидається в голову; кров лине до обличчя; кров'ю сходити; проливати кров; добувати кров'ю; кров за кров // кровь с молоком; кровь кипит; кровь ударила / бьет в голову; проливать кровь; кровь за кровь // krew komuś uderzyła do głowy; mrozić krew w żyłach; krew kogoś zalewa; pełna krew, ktoś ma coś w krwi; krew za krew.*

Лице / обличчя // лицо / лик // twarz – 1) образна характеристика людини, її вчинків, дій, зовнішнього вигляду; 2) людина, особа; 3) образна характеристика обставин і ситуацій.

1) *Бити в лице; говорити в лице; плювати в лице; кров кинулася в лице; лицем в лице; лице / обличчя горить (палає); мати своє лице; мати своє лице; на одне лице; з кам'яним лицем / обличчям; з яким лицем; на лице; з лиця; до лиця; повертатися лицем / обличчям до кого, чого; показати товар лицем; мінятися на лиці; приставати до лиця; ні з лиця, ні з росту; лиця немає на кому; // кровь бросилась в лицо; знать в лицо; на одно лицо; к лицу; лицо в лицо; не ударить в грязь лицом; лицо вытянулось у кого; лицо Гиппократа; лицом к лицу // blada twarz; kurza twarz; odzyskać twarz; powiedzieć w twarz; stracić twarz; śmiać się w twarz; twarzą w twarz; wyjść z twarzą; zachować twarz; twarz Hipokratesa;* 2) *ne-*

ред лицем кого // перед лицом кого; официальное лицо; действующее лицо; изображать в лицах // przed twarzą kogo; 3) дивитися правді в лице / обличчя; показати товар лицем; перед лицем чогось; стерти / змести з лица землі; зникати з лица землі // смотреть правде в лицо; смотреть смерти в лицо; перед лицом чего-либо; стереть с лица земли // co znika z twarzy; zachować twarz; spoglądać śmierci w twarz.

Лікоть / локоть // łokieć – образна основа фразеологічних одиниць; давня одиниця виміру.

Відчувати лікоть; почуття ліктя; лікоть в лікоть; кусати лікті; міряти своїм ліктем; руки по лікті в крові; Близько лікоть, та не вкусиш; Правди на ніготь, а прибавиться на лікоть // кусать локти; локоть к локтю / локоть о локоть; руки по локоть в крови; чувство локтя; работать локтями; Близок локоть, да не укусишь // rozpruchać się łokciami; poważna figura, a na łokciu dziura; każdy swoim łokciem mierzy.

Лоб / чоло// лоб // łeb – мотивувальний і дериваційний елемент фразеологічного гнізда.

Забрити лоба кому; голити лоб; бити прямо в лоб; у лоб говорити; очі вилізли на лоба / очі на лоб лізуть; розбивати лоб; брови полізли на лоб; з-під лоба дивитися; записати собі на лобі; на лобі / на чолі написано; бити лобом об землю; бити чолом; розбивати лобом горіхи; хоч лобом в стіну бийся; хоч кулю в лоб; лобом в лоб (йти, рухатися); зіткнутися лобами; лоб до лоба (підійти, опинитися); порожній лоб мати; мідний лоб; лобом неширокий; золотий лоб; треба, як болячка на лобі // лоб в лоб; прямо в лоб; лбом стену не прошибешь; медный лоб; толоконный лоб; на лбу (не) написано; глаза на лоб полезли; столкнуться лбами; пустить пулю в лоб; семи пядей во лбу; что в лоб, что по лбу // barani łeb / ośli łeb; brakować soli we łbie; ciasny łeb; wziąć w łeb; kocie łby; kula w łeb; łeb w łeb; mieć kielbkie we łbie; mieć łeb jak sklep; mieć łeb na karku; na łeb na szyję; na zbyję łeb; palnąć sobie w łeb; patrzeć spode łba; pusty łeb; ukrećcić czemuś łeb; ukrećcić łeb; ukrećcić łeb sprawie; urwać łeb; wziąć się za łby; zakuty łeb; zwalić się komuś na łeb; przysłowia: indyż myślał o niedzieli, a w sobotę łeb mu ścięli; złapał Kozak Tatarzyna, a Tatarzyn za łeb trzyma.

Ніс // нос // nos – 1) символ зарозумілості, нескромності, пихатості, а також символ надмірної і необачної цікавості; 2) образна характеристика дій і вчинків людини; 3) характеристика абстрактних понять.

1) Дерти носа; не бачити далі власного носа; довгий ніс у когось; пхатися / лізти до чогось зі своїм носом; з під самого носа // задирать нос; не видеть дальше собственного носа; из-под самого носа; дальше своего собственного носа не видеть; длинный нос; задирать / задрать нос; лезть со своим носом; совать нос / совать под нос // zadziierać nosa; im

bucik starszy, tym bardziej nosa zadziera; kłos, co ziarna nie zawiera, dumnie w górę nos zadziera; mieć mleko pod nosem; mieć muchy w nosie; 2) водити за носа; не потакати носу; втерти носа; мурмотити під ніс; дати кому в ніс; висунути / показувати носа; не казати носа; пудрити ніс; рити носом; встромляти свого носа; В чуже просо не тикай носа / Пильнуй свого носа, а не чужого проса // из-под самого носа; вешать нос / повесить нос; водить за нос; водить носом; воротить нос (в сторону); заехать / выехать в нос; высунуть нос; вытереть нос; говорит в нос; поднимать / поднять нос, вздёрнуть нос; клевать носом; не показывать / не казать носа; попудрить нос; прищемлять нос; рыть носом // dać prztyczka w nos; dać się jak niedźwiednikowi za nos wodzić; dać po nosie; dostać po nosie; dostać prztyczka w nos; kręcić na coś nosem; nie widzieć dalej niż czubek własnego nosa / widzieć tylko koniec swojego nosa / widzieć tylko koniec własnego nosa; nie wsadzaj nosa do cudzego prosa; nie wychylać nosa; nie wychylaj nosa, to ci go nie przytrą; przyciąć komuś nosa; spuścić / opuścić / zwiesić nos na kwintę; sprzątnąć coś sprzed nosa; spuścić nos; utrzeć nosa / przytrzeć nosa; wciągnąć coś nosem; wodzić za nos; wsadzać nos w nie swoje sprawy; 3) на носі; закарбувати собі на носі; щось шибає / б'є в ніс; тримати ніс по вітру; носом відчувати; з-під носа // ближе к носу; броситься в нос; бьёт в нос; вертит в носу; где нос ни воткнёшь; держат нос по ветру; зарубить себе на носу; из-под носа / носу; комар носа не подточит; хоть кровь из носа; даже на нос не налезет; чуют носом // gdzie cztery nianie, tam dziecko bez nosa; grać na nosie / zagrać na nosie; iść jak krew z nosa; kontent jakby go bocian nosem iskał; mieć w nosie; mieć po dziurki w nosie; mieć nosa; mówić pod nosem; nie nos dla tabakiera, ale tabakiera dla nosa; nos w sos; od białego wina nos też czerwienieje; pasuje jak pięść do nosa; podierać się nosem; Święty Nos; Królewski Nos.

Мозок // мозг // mózg – символ основного елементу людського організму, як розуму і кмітливості; символ центру керування чого-небудь, центру прийняття рішень.

Мозкова речовина; пудрити мізки; промивання мозку; рузати мозком; струс мозку; відплив мізків; мозковий центр // мозга за мозгу зашла; мозговое вещество; промывание мозгов; пудрит мозги; раскинуть мозгами; сотрясение мозга; разжижение мозгов; шевелить мозгами; утечка мозгов; мозговой центр // burza mózgow; drenaż mózgow; mieć pustkę w mózgu / mieć dziurę w mózgu; mózg się lasuje / mózg staje; robić wodę z mózgu; pranie mózgu; rozmiękczenie mózgu.

Нога // нога // noga – символ пересування, руху, швидкості; часто протиставляються голові й пов'язаному з нею ментальному началу у свідомості людині, механічний орган, що діє, – на противагу розумному.

Ноги відбирає; нога за ногою; одна нога тут, а друга там; у ногах правди немає; брати ноги в руки; потрібний як собаці п'ята нога // ноги сами несуть; ноги заплетаются у кого; в ногах правды нет; дурная голова ногам покою не дает; Конь о четырех ногах, да и тот спотыкается; подкован на все четыре ноги; нужен как собаке пятая нога // dać nogę; ciągnąć za sobą nogi; chwijać się na nogach; być gdzieś jedną nogą; bronić się przed czymś rękami i nogami; brać nogi za pas; stawać na nogi; kto nie ma w głowie, ten ma w nogach; mieć ręce i nogi.; ręka, noga, mózg na ścianie; pies z kulawą nogą; ktoś w nogi; na ostatnich nogach.

Рука // рука // ręka – 1) символ влади, сили, авторитету, провидіння, 2) господарювання, продуктивності праці чи дій, 3) клятви, честі, зради, користі, щедрості, гостинності, дружби, захисту, лікування, ставлення, 4) згоди, порозуміння, 5) близької до суб'єкта відстані. У різних контекстах набуває часом протилежних значень, має різні конотації.

1) з перших рук; права рука когось; тверда рука; своя рука – владика; довгі руки мати // правая рука кого-либо; сильная рука; длинные руки; руки коротки // być prawą ręką; na własną rękę; bronić się przed czymś rękami i nogami; brać w swoje ręce; być narzędziem w czyichś rękach; być w dobrych rękach; mieć długie ręce; wpaść w czyjeś ręce; wyciągać kasztany z ognia czyimiś rękami; 2) золоті руки; власними (своїми) руками; руку набити; опустити руки; розводити руками; з-під рук; як без рук без кого / чого; кипіти в руках; не з руки; на швидку (скору) руку // золотые руки; из рук вон; как без рук; набить руку; на скорую руку; не покладая рук; опустать руки; сидеть сложа руки; мастер на все руки; руки не из того места // mieć dwie lewe ręce; mieć dziurawe ręce; czekać z założonymi rękami / rękoma; siedzieć z założonymi rękami; żyć z pracy własnych rąk; 3) бруднити руки; руки зв'язати; на руках носити; покласти руку на серце; рука руку миє; умити руки; під гарячу руку; нечиста рука; чужими руками; липкі руки; руки загребуці; рукам волі (не) давати // руки по локоть в крови; прибрать к рукам; предложить руку и сердце; поймать за руку; сходить с рук; распускать руки; умыть руки; чистые руки; лизать руки; наложить руки; носить на руках; поднять руку; протянуть руку помощи; попросить руки; брать / взять себя в руки себя в руки; с протянутой рукой // ręka rękę myje; jeść komuś z ręki; podać rękę; podać sobie ręce; podnosić rękę / podnieść rękę; przyjąć z otwartymi rękami; nosić na rękach; załamywać ręce; mieć czyste ręce; położyć rękę; starać się o rękę; mieć krew na rękach; mieć lepkie ręce; mieć szczęśliwą rękę; utedać ręce; z ręką na sercu; obudzić się z ręką w pośniku; 4) обома руками голосувати; по руках // ударить по рукам // rójść na rękę; podpisywać się obiema rękami; 5) рукою подати; під рукою // быть под рукой; рукою подать // pod ręką.

Серце // сердце // serce – найбільш духовний і таємничий орган людського тіла. Є символом-репрезентантом: 1) центру функціонування чогось чи джерела життя, 2) душі людини, її почуттів й властивостей психіки, морального і духовного начала, 3) є кохання, пристрасті.

1) *серце чогось* (продуктивна модель – *серце міста; серце країни; серце світу; серце компанії*); // *сердце чего-либо // serce czegoś*; 2) *брати (приймати) близько до серця; вид чистого серця; носити в (на) серці; уражати / вражати (уразити) в саме серце; від щирого серця // пронзить серце; сердце кровью обливается; сердце болит; от всего сердца; сердце млеет; открыть сердце; каменное сердце; лечь камнем на сердце; отлегло от сердца // wielkie serce, gołębie serce, miękkie serce, kamienne serce, twarde serce, dobre serce, złe serce; otwarte serce; złote serce; człowiek małego serca; wielkie serce; wciskać się w serce; brać sobie coś do serca; leżeć kamieniem na sercu; z ręką na sercu; głos serca; gołębie serce; lwie serce; mieć serce z kamienia; za głosem serca; nie mieć Boga w sercu; otworzyć swoje serce; sercem być przy kimś; śmiać się z całego serca; z ręką na sercu*; 3) *віддати серце кому; пропонувати руку і серце; завоювати / здобути чиесь серце; розбити серце кому // предложить руку и сердце; отдать сердце; любить всем сердцем; покорить сердце // oddać serce komu; z całego serca; całym sercem kochać; zdobywca serca; zdobyć serce czyje; serce łąnie do kogoś; serce się rwie do kogoś; złamać serce; serca kupić nie można*.

Язык // язык // język – полісимволічний соматизм, що найчастіше символізує майстерність, хитрість, зарозумілість, презирство, богохульство, зло, наклеп, брехню, плітки, глузування, фальш, відмову; вираження думки, силу переконання, красномовство; балакучість; дратівливість, небезпеку, вогонь, меч, мучеництво; справедливість. Також можна прослідкувати символіку брехні, фальшу та наклепу.

Молоты языком; гострий язык; грішити (гріхуводити) языком; давати волю языкові; тримати язык за зубами; довгий язык; прикусити языка; різкий на язык; розв'язувати язык; тримати на язиці; теліпати (теленькати) языком; тягти за язык; свербить на кінці языка; сипатися з языка; язык без кісток; язык до Києва доведе; язык заплітається; язык не відпаде; язык не повертається (не піднімається, не наvertsється); язык підвишений добре (непогано); язык приріс до піднебіння (до зубів, у роті); язык розв'язується; язык свербить; язык став руба у роті; язык як помело; що на умі (на душі), те й на язиці; що на язык набіжить; чесати языка; укоротити языка; укусятися за язык // бегать, высунув язык; вертеться на языке; держать язык за зубами; держать язык на привязи; как корова языком слизнула; найти общий язык; наступить

на язык; обийць язык; попасть на язык; прикусить язык; проглотить язык; развязать язык; тупун кому-либо на язык; трепать языком; тянуть за язык; черт дернул за язык; чесать языком; язык без костей; язык заплетается; язык как помело; язык проглотишь; язык развязался // *język się komuś rozwiązuje; język niewyparzony; język się płacze komuś; mówić co ślina na język przyniesie; ugryźć się w język; zapominać języka w gębie; kaleczyć język; łamać sobie język; język świerzbi; język ezopowy; brać kogoś na język; długi język; trzymać język za zębami; strzępić sobie język; ostry język; Język rani bardziej niż żelazo; Często język ucina głowę; Nie ma język kości, sam nie wie, co chłości; I cokolwiek ludziom szkodzi, wszystko z języka pochodzi.*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Укладені словникові статті свідчать, що соматизми у зазначених слов'янських мовах здебільшого збігаються у своїх символічних значеннях і асоціативних зв'язках. Як образно-смісловий центр вони формують фразеологічні одиниці переважно з однаковою когнітивною структурою і, у багатьох випадках, з адекватним компонентним складом. При цьому національно-культурна специфіка спостерігається як у семантичному навантаженні (обертоні) спільної когнітивної структури (підсилення чи послаблення модальності, інтелектуальної чи емотивної оцінки, конкретизації або деталізації смислу), так і варіюванні її лексико-граматичного складу. Таким чином, збіг чи розбіжності у творенні стійких словесних комплексів визначаються адекватним відображенням людиною дійсності у її основних проявах з проекцією на національні особливості побуту, культури, економічного і політичного устрою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бердникова Т. А. О структуре и семантике фразеологических единиц с компонентом-соматизмом (на материале архангельских говоров) / Т. А. Бердникова // Язык, семантика, коммуникация: Сб. статей. – М.: Диалог МГУ, 2000. – С. 28-34.
2. Пилипів О. Соматизми у фразеології латинської мови [Електронний ресурс] / Ольга Пилипів. – Режим доступу: http://old.lingua.lnu.edu.ua/Foreign_Philology/Foreign_Philology/Foreign_Philology_122/articles/22pylypiv.pdf
3. Скрипнік І.Ю. Соматичні фразеологічні одиниці із значенням інтерперсональних відносин: структурно-семантичні та функціональні характеристики. Спеціальність 10.02.04 – германські мови // Автореф. дис... канд. філолог. наук. – Харків, 2009. – 21 с.
4. Школяренко В. І. Соматизми у складі фразеологізмів середньовісньонімецького періоду / В. І. Школяренко // Лінгвістика. – 2011. – № 1 (22), Ч. 2. – С. 96-101.

5. Словник символів / О.І.Потапенко, М.К.Дмитренко, Л.П. Кожуховська та ін. – К.: Редакція часопису «Народознавство», 1997. – 155 с.
6. Федоров А.И. Фразеологический словарь русского литературного языка / А. И. Федоров. – М.: Астрель: АСТ, 2008. – 828 с.
7. Фразеологічний словник української мови: В 2-х кн. / Уклад. В.М.Білоноженко та ін. – Київ: Наук. думка, 1993. – 984 с.
8. Шейнина Е.Я. Энциклопедия символов / Е.Я.Шейнина. – М.: ООО «Издательство АСТ»; Харьков: ТОРСИНГ, 2003. – 591 с.
9. Kopaliński W. Słownik Symboli. – Warszawa, 1990. – 512 s.
10. Lodek Bernadeta, Brzozowska Renata, Buława Monika, Latusek Arkadiusz. Nowy Słownik Frazeologiczny / Pod red. Arkadiusza Latuska. – Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa, 2005. – 719 s.

REFERENCES

1. Berdnikova T. A. O strukture i semantike frazeologicheskikh edinit s komponentom-somatizmom (na materiale arkhangel'skikh govorov) // Yazyk, semantika, kommunikatsiya: Sb. statey. M.: Dialog MGU, 2000. – S. 28-34.
2. Pylypiv O. Somatyzmy u frazeolohii latynskoi movy [Elektronnyi resurs] / Olha Pylypiv. – Rezhym dostupu: http://old.lingua.lnu.edu.ua/Foreign_Philology/Foreign_Philology/Foreign_Philology_122/articles/22pylypiv.pdf
3. Skrypnyk I.Iu. Somatychni frazeolohichni odynytsi iz znachenniam interpersonalnykh vidnosyn: strukturno-semantychni ta funktsionalni kharakterystyky. Spetsialnist 10.02.04 – hermanski movy // Avtoref. dys... kand. filoloh. nauk. – Kharkiv, 2009. – 21 s.
4. Shkoliarenko V. I. Somatyzmy u skladi frazeolohizmiv serednoverkhnonimetskoho periodu // Lnhvistyka № 1 (22), Ch. 2, 2011. – S.96-101.
5. Slovyk symboliv / O.I.Potapenko, M.K.Dmytrenko, L.P. Kozhukhovska ta in. – Kyiv: Redaktsiia chasopysu «Narodoznavstvo», 1997. – 155 s.
6. Fedorov A.I. Frazeologicheskii slovar russkogo literaturnogo yazyka. – M: Astrel: AST, 2008. – 828 s.
7. Frazeolohichni slovnyk ukrainskoi movy: V 2-kh kn. / Uklad. V.M.Bilonozhenko ta in. – Kyiv: Nauk. dumka, 1993. – 984 s.
8. Sheynina Ye.Ya. Entsiklopediya simvolov / Ye.Ya.Sheynina. – M., ООО «Издательство АСТ»; Kharkov: TORSING, 2003. – 591 s.
9. Kopaliński W. Słownik Symboli. – Warszawa, 1990. – 512 s.
10. Lodek Bernadeta, Brzozowska Renata, Buława Monika, Latusek Arkadiusz. Nowy Słownik Frazeologiczny / Pod red. Arkadiusza Latuska. – Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa, 2005. – 719 s.